Джумабаева Гүлайым Абдысаматовна
Кыргыз билим берүү академиясы
Педагогика кесиптик билим берүү лабораториясы
ага илимий кызматкер

КЕП МАДАНИЯТЫНА ЖЕТКИЛИКТҮҮ КӨҢҮЛ БӨЛБӨГӨНДҮКТӨН ПАЙДА БОЛГОН КӨЙГӨЙЛӨР

Джумабаева Гулайым Абдысаматовна
старший научный сотрудник
Лаборатория педагогики и профессионального образования
Кыргызская академия образования

ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКШИЕ ОТ НЕДОСТОТОЧНОГО УДЕЛЕНИЯ ВНИМАНИЯ КУЛЬТУРЕ РЕЧИ

Djumabaeva Gulaiym Abdysamatovna
Senior Researcher
Pedagogics and Professional Education Laboratory
Kyrgyz Academy of Education

PROBLEMS ARISING FROM INSUFFICIENT ATTENTION TO THE REMOVAL OF THE SPEECH CULTURE

Аннотация: *Акыркы 20 жылда окуучулардын интеллекти жана физикалык өнүгүүсү боюнча артта калуу 10 эсе өстү. Жаңы төрөлгөн балдардын 80%, ар бир 10 баланын тогузу оорукчан, өнөкөт оорулуу кыздар көбөйдү. Алар – келечектеги энелер, улуттун генефонду. Мунун себеби көп, бирок негизгиси – кеп маданиятына жеткиликтүү көңүл бөлбөгөндүгүбүздө.*

Окумуштуулар: «Сөгүнүү адамды генетикалык аппаратына «кирип», мутация (тиричилик шарттарынын өзгөрүшүнө жараша организмде өзгөрүүнүн) пайда болушуна, кийинки муундардын тукумунун бузулушуна алып келет» - деп ырасташат. Жакшы сөз тукум куучулукка оң таасирин, жаман сөз терс таасирин тийгизет.

Адамдын тиричилик аракетине сөгүнүүнүн терс таасири төмөнкүлөр: интеллект деңгээли төмөндөйт, айлана-чөйрөгө терс таасири тиет, жаман адат жугат, аны таштоо кыйын, адамдын биологиялык талаасын жагымсыз кылат, адамдын кебин, сөз байлыгын жарды кылат, ойломун начарлатат, деградацияга дуушар кылат, жүрүм-туруму, кылык-жоругу бузулат, дилин (психикасын) кесел кылат, уят-сыйыттан ажыратат, агрессивдүүлүгү жогорулайт, заардуу, ачуулуу кылат, аны менен тил табышуу мүмкүн эмес болуп калат, гормондук (ички секреция бездерин) бузулууга дуушар болот,

ДНКнын структурасы өзгөрөт, генетикалык программасы өзгөрөт, тукумсуздукка алып келет.

Тарбиялык сааттар өтүлүп, мугалимдер түшүндүрүү иштерин жүргүзүп келе жатат, бирок бул ыкмалар жетишсиз болууда, деп ырастоо менен автор тарбиялык сааттын ыкмасын сунуштайт.

Аннотация: *В данной статье описывается влияние сквернословия на жизнедеятельность человека. За 20 последних лет число детей с отставанием в умственном и физическом развитии выросло в 10 раз, здоров лишь каждый 10 выпускник школы, увеличилось количество девушек, имеющих хронические заболевания, а это будущие матери, носители генофонда нации. Одна из причин этой беды – наша словесная распущенность.*

Ученые дают однозначный ответ: бранные слова «взрываются» в генетическом аппарате человека, вследствие чего происходят мутации, которые поколение за поколением ведут к вырождению. Слова могут влиять на наследственную программу. Добрые слова оздоравливают наследственность, а злые травмируют.

Отрицательное влияние сквернословия: снижает уровень интеллекта, негативно влияет на окружающих, разрушает биополе человека, разрушает сознание, мироощущение, обедняет речь, словарный запас и мышление, ведет к деградации человека, порождает вседозволенность в поступках, делает психику бесчувственной, лишенной совести и стыда, повышает агрессию, делает человека злым, неуправляемым, приводит к гормональным расстройствам, искажает структуру ДНК, приводит к мутации, приводит к бесплодию.

Учителя объясняют детям о вреде сквернословия, ведутся классные часы, работы с родителями, общественностью, однако от такого недуга как сквернословие трудно избавиться. Автор считает, что эти методы воспитания недостаточны, предлагает этнопедагогические приемы.

Annotation: *This article describes the impact of human activity on profanity. Over the last 20 years the number of children with retarded mental and physical development has increased 10 times, well, only one in 10 graduate schools is healthy, the number of girls have chronic diseases, and that future mothers, carriers of the gene pool of the nation. One of the reasons of this disaster - our verbal promiscuity.*

Scientists give a definite answer: swear words «explode» in the human genetic apparatus, so that there is a mutation that generation after generation lead to degeneration. Words may influence on the genetic program. The kind words heal heredity and evil hurt.

The negative impact of profanity: reduces the level of intelligence, affects the others people, destroys the human biofield, destroys consciousness, perception of the world, impoverishes speech, vocabulary and thinking, leads to human degradation begets permissiveness in action, makes the mind numb, devoid of conscience and shame increases aggression makes people angry, uncontrollable, leading to hormonal disorders, distorts the structure of DNA, leading to mutations that lead to infertility.

Teachers explain the children about the dangers of bad language, on this theme conducted class hours; work with parents, the public, but from such a disease as the profanity is hard to get rid off. The author believes that these methods are inadequate, offers teaching methods.

Түйүндүү түшүнүктөр: *кеп маданияты, рухий, интеллектуалдык, тарбия, стресс, нервдин бузулушу, ДНКга таасири, сөздүн кубаты ж.б.*

Ключевые слова*: словесная распущенность, духовный, интеллектуальный, воспитание, стресс, нервные расстройства, воздействие на ДНК, сила слова, и т.д.*

Key words: *verbal promiscuity, spiritual, intellectual, education, stress, nervous disorders, the impact on DNA, the power of speech, religion, etc.*

Сабактын максаты: Аз сүйлөп, көп угуунун маанисин түшүндүрүү, маанисиз сөз сүйлөгөндөн унчукпай отуруунун жакшы

экендигин, акылдуу сөз сүйлөөнүн маанисин, жаман сөздүн зыяндуулугун түшүндүрүү.

1. Уюштуруу.

2. Жаңы тема. Акыркы 20 жылда окуучулардын интеллекти жана физикалык өнүгүүсү боюнча артта калуу 10 эсе өстү. Жаңы төрөлгөн балдардын 80%, ар бир 10 баланын тогузу оорукчал, өнөкөт оорулуу кыздар көбөйдү. Алар – келечектеги энелер, улуттун генефонду. Мунун себеби көп, бирок негизгиси – кеп маданиятына жеткиликтүү көңүл бөлбөгөндүгүбүздө [6].

Азыркы мезгилде сахнада, ЖМКда (үналгыда, сыналгыда, газета-журналдарда), китептерде негативдүү маалыматтар, тилдөө, жаман сөз айтуу кездешет.

Владимир Дальдын сөздүгүндө «Сквернословие» деген сөздүн уңгусу – «скверна» – ал эң начар, өтө жаман, жийиркеничтүү, толук ойрон (мерзость), кара мүртөздүк, арамзалык, жүзү каралык (гадость), бирөөгө кастык, ыплас, булганыч, былык сөз, (пакость), кара ниет, кара санатай, жаман ойлуу, бузукулук (все гнусное), жагымсыз (противный), керексиз, жараксыз (непотребный), уят, бузуку, денени жана рухту буза турган (что мерзит плотски и духовно) деген мааниде которулат [5].

Окумуштуулар: «Сөгүнүү адамды генетикалык аппаратына «кирип», мутация (тиричилик шарттарынын өзгөрүшүнө жараша организмде өзгөрүүнүн) пайда болушуна, кийинки муундардын тукумунун бузулушуна алып келет» - деп ырасташат. Изилдөөчүлөр адамдын сөзүн электромагниттик толкунга өткөрүүчү аппаратты ойлоп табышкан. Сөз тукум куучулукка, ДНКнын молекуласына таасир этет. Адам тынымсыз сөгүнсө, хромосомдор майышат, үзүлөт, гендер орун алмашат. Натыйжада ДНК өз табийгатына каршы программа иштеп чыгат. Анда өзүн жок кылуу программасы тукум куучулук аркылуу кийинки муунга өтөт. Окумуштуулар сөгүнүү ДНКга 10000 рентген кубаттуулуктагы радиоактивдүү нурдан күйгөндөгү өлчөмүндөй зыянга дуушар кыла тургандыгын белгилешет. Алар өсүмдүктүн уругуна рентген нурларынын таасирин байкап көрүшкөн. Уруктар өлүп калышкан. Тирүү калгандарынан түрү суук (тубаса майып) өсүмдүк чыккан. Алар патологиясы бар тукум калтырган. Кийинки тукуму жок болот экен. Ошондой эле натыйжаны негативдүү сөздүн (богоздук, сөгүнүү, урушуу) күчүнөн да күтүүгө болот. Сөз акырын же катуу айтылса, натыйжасы бирдей болот. Окумуштуулар: «Сөздүн ДНКга таасири бар» - деп ырасташат. Алар буга карама-каршы да эксперимент жүргүзүшкөн. Рентген нурларынын таасиринен «сыркоо» (мутация) болгон өсүмдүктүн уругуна «бата берип» көрүшкөн. 10000 радиоактивдүү рентген нурларга өлтүрүлгөн уруктар жандана баштаган. Бүлүнгөн гендер, үзүлгөн хромосомдор калыбына келип жанданган [4].

Кантип жөнөкөй сөздөр ДНКга, генетикалык программага таасири болсун? - деп ойлогондор бар. Толкундуу генетика боюнча илим изилдөөчү П.П. Горяев: «Ген – жөн эле клетка, химиялык заттар эмес, анын физикалык талаасы, хромосомдору, голографиялык түзүлүшү бар. Ата-бабанын өткөн маалыматтары генде сакталат. ДНКнын молекулалары электромагниттик толкундардын акустикалык (үндүн таралышы) жана жарык нурлардын жардамы менен маалымат топтойт»- дейт. Азыр окумуштуулар жарык жана үндүн жардамы менен ДНКны «толуктоону» үйрөнүп алышты. Генетикалык программаны айрым толуктоолор менен организмдеги резервдик мүмкүнчүлүгүн стимулдаштырат. Натыйжада оорулар айыгат, соолуп бара жаткан өсүмдүктөр жанданат [4].

Окумуштуулар: ДНК адамдын кебин үн толкундарын «угат» - деген жыйынтыкка келишкен. Пушкин жубайына: «Французддардын романын окуп, рухуңду оорукчан кылба» - деген. Унчукпай окуу менен ой форма-

сы ядродогу клеткага жетет. Позитивдүү (жакшы) маалымат үстөмдүк кылган чыгарма генди (тукум куучулук жөндөмүн) соолуктурат, негатив (жаман ой) үстөмдүк кылган чыгарма майып кылат. Бата-дуба генетикалык аппараттын резервдик мүмкүнчүлүгүн ойготот. Каргыш айтуу, наалат сөз, толкундуу генетикалык программаны бүлдүрүүчү күчкө ээ, демек организмдин нормалдуу өнүгүшүн бузат [4].

П.П. Горяев: «Адам ой формасы, сөз аркылуу генетикалык аппаратты түзөт» - дейт. Сөз аркылуу рак оорусу пайда болот, (жакшы) сөз аркылуу адам айыгуу жөндөмүнө ээ болот. И.Б. Белявский сөгүнүүдөн пайда болгон проблеманы изилдеген. Богооз адамдар аз жашай тургандыгы аныкталган, анткени жаман сөз жан кейитет, нервди бузат организмде өзгөрүүлөрдү, ар кандай ооруларды пайда кылат [4].

Бүткүл дүйнөлүк экологиялык академиянын мүчөсү, белгилүү врач, психофизиолог Л. Китаев-Смык: «Сөгүнүү адамды (өзгөчө аялдарды) гормондук (ички секреция бездерин) бузулууга алып келет. Алар өз курагынан 5, 10, 15 жаш улуу көрүнүшөт, өнөкөт дарты бар адамдар болушат. Богооздук – адамдын ээнбаштыгы, уятсыздыгы, көзөмөлдөнбөгөн лексика – адамдын рухий жактан сыркоолугун далилдейт» - дейт. Ал – адамдын ички абалынын аң-сезимдүү же бейаң чагылдырылышы. «Адам кандай болсо, сөзү ошондой болот» - деген Сократ [6].

Бирөөнү шылдыңдуу, уулуу, орой сөз менен келекелөө – анын агрессивдүү сезимдеринин бар экендигин билдирет. Адамдын агрессивдүү сөзү, адамга муштап жибергенден да катуу тиет, жүрөгүн оорутат, кандын басымы жогорулайт, жүзү кызарат, маанайы бузулат. Адам таарынат, стресске келет, нерви бузулат, конкреттүү оору пайда болот.

Философия илиминин доктору В.Ю. Михайлин: «Орустун сөгүнүүсү – байыркы индоевропалык эркектердин аскердик коомунан келген дубалоо, формуласына окшош»- дейт. Жаш жоокерлердин «сыйкырдуу дубасы» – сөгүнүү болгон, ал аркылуу жигитке жырткычтык «дух кирет». Сөгүнүү өспүрүмдүн жан дүйнөсүнө бүлүк салат, дилин (психикасын) кеселдикке, адамды деградацияга дуушар кылат. Жаман сөз адамды жаман ойго салат, анда адамдын чөйрөгө адаптациялануу мүмкүнчүлүгү төмөндөйт, инсан алгачкы өрчүбөгөн абалга түшөт, чечими туура эмес болот, жүрүм-туруму начарлайт [3].

В. Даль: «Адамдын кеби, тили менен тамашалабаш керек, адамдын кеби – дене менен рухун байланыштырган көрүнбөгөн звено» - деген. Т. Задонский «Богооздук – адамды өлтүрүүчү уу» - деген.

Богооз адамдар уролог, сексопатолог врачтардын жардамына муктаж болушат. Алардын бөйрөк, табарсык ж.б. органдары оорукчан болот. Аялдар болсо, гинеколог, уролог врачтардын жардамына муктаж болушат. Эне болуу жөндөмүнөн ажырайт же оорукчан бала төрөйт. «Жин-шайтан», «арам тамак», «азезил» деген сөздү айтпаш керек. Караңгы эгрегорлорго негативдүү энергия керек, алар ушу сыяктуу сөздөр менен энергия алышат, адамды ичинен бүлгүнгө салат, өздөрү күчкө толот. Л. Китаев-Смыктын, И.Б. Белявскийдин, П.П. Горяевдин, Масору Эматонун изилдөөлөрүнө таянсак, адамдын тиричилик аракетине сөгүнүүнүн терс таасири төмөнкүлөр [4]:

- интеллект деңгээли төмөндөйт;
- айлана-чөйрөгө терс таасири тиет;
- жаман адат жугат, аны таштоо кыйын;
- адамдын биологиялык талаасын жагымсыз кылат;
- адамдын кебин, сөз байлыгын жарды кылат, ойломун начарлатат;
- деградацияга дуушар кылат;
- жүрүм-туруму, кылык-жоругу бузулат;
- дилин (психикасын) кесел кылат, уятсыйыттан ажыратат;
- агрессивдүүлүгү жогорулайт;

- заардуу, ачуулуу кылат, аны менен тил табышуу мүмкүн эмес болуп калат;

- гормондук (ички секреция бездерин) бузулууга дуушар болот;

- ДНКнын структурасы өзгөрөт;

- генетикалык программасы өзгөрөт, тукумсуздукка алып келет [7].

Системалуу сөгүнгөн адамдар энергия соргуч (вампир) болушат. Алар жакындарынан энергия алып гана ийгиликке келиши мүмкүн. Богооз сөз айтылган үйлөрдө энерговампирлер (эгрегор) болушат, алар үй-бүлөнүн мүчөлөрүнөн энергия алып жашашат. Бүлдүрүүчү эгрегорлорду азыктандырбагыла. Адамда энергиянын кемиши проблеманы көбөйтөт. Дем берүүчү энергиянын жетишсиздиги адамдын өнүгүүсүн жай кылат, ден соолугун начарлатат, жакын адамдар менен мамилеси бузулат. Богооз адамдын жакындарына зыяны тийип турат, ошондуктан мындай адаты бар адамдарга карата толеранттуулуктун кереги жок. Мындай адамдарды тарбиялаганга аракеттениңиз, ага каршы күрөшүңүз, алыңыз жетпесе, андан алыстаңыз [4].

Сөздүн кубатынын бытиеге таасирин байыркы адамдар да билишкен. Арбоо, дубалоо (политеисттерде), дарымдоо (бакшы, эмчи-домчу, дарымчыларда), жалынып-жалбаруу (монотеисттерде) – илгертеден колдонулуп келген каражат. Ошондуктан аалымдарды (уламаларды), баатырларды, жоокерлердин, элдин камын ойлоп жан үрөгөн адамдардын сөзү бааланган. Ар бир сөз дүйнөгө өзгөрүү алып келерин унутпагыла.

3. Бышыктоо. Суроо*:* Кеп маданиятына кыргыз эли кандай маани берген?

Жооп: Кеп билген адам – көп билет, деп, жогору маани берген.

Мугалим: Ага кандай далилиңер бар?

Жооп: Кеби сууктун тилеги суук. Жакшынын сөздөрү май сепкендей, жамандын сөздөрү тай тепкендей. Сөз сөөктөн өтөт, чучукка жетет. Кеби токмоктун өзү акмак. Тили тайгактын оозу айгак. Жаман өзү билбейт, билгендин тилине кирбейт. Сөзү экинин иши чеки. Ойноп сүйлөсөң да, ойлоп сүйлө. Ойлобой сүйлөгөн онтобогон ооруга жоолугат. Сөз билүүчү адамдын ар сөзүндө бир тузак. Кесирдүүнүн оозунан кесепеттүү сөз чыгат. Сөз доодон да, жоодон да куткарат. Сөз сөөктөн өтөт, таяк эттен өтөт. Ак сөз − акыл сөз. Айтылган сөз − атылган ок, - деп сөзгө маани беришкен [10].

Мугалим: Туура. Сүйлөш үчүн ойлонуш керек. Адам сүйгөн кишиси менен сүйлөшүп, ой бөлүшкүсү келет. Устат менен шакирт да сүйлөшүп ой бөлүшөт, пикир алышат. Ой позитивдүү (дурус), рационалдуу болсо сүйлөшүүдөн экөө тең канааттанышат. Сөз акыл-эстен чыгат, акылмандын акылы сөз аркылуу билинет. Сөздүн кубаты чоң. Жагымсыз сөз чыр баштайт, ырайымсыз сөз жашоого бүлүк салат, жаман сөз жаман ой туудурат, орой сөз көңүл калтырат, кубанычтуу сөз көңүл көтөрөт, керектүү сөз оор жүгүңдү жеңилдедет, мээримдүү сөз жүрөккө дары, сүйүктүү сөз маанайыңды көтөрөт. Адамдардын тайыз же терең экенин алардын сүйлөп турган сөзүнөн билсе болот. Сөз адамды жаман же жакшы кылат, каргаса какшатат, жакшы сөз көңүлдү көтөрөт, адамдын духун көкөлөтөт. Сүйлөшүү аркылуу эл сөз чеберчилигине үйрөнүшкөн.

Окуучу: Демек, тилди козөмөлгө алыш керек экен да.

Мугалим: Ооба, сөздү таап сүйлөгөн тил. «Адамды адам менен тууган кылган да тил, душман кылган да тил». «Акылдын жарчысы тил, жүрөктүн ачкычы – тил». «Тил азары тилге кирбейт, тилинен өлөрүн билбейт». «Эң таттуу да тил, эң ачуу да тил». «Тил ойдун сандыгы». Эл ичинен чукугандай сөз тапкан, акыл таба билген, тууганына жан тартпай, туура сөздү айта билген ак таңдай ырчылар чыккан. Акылы тунук акындар элдин аң-сезиминде болуп жаткан өзгөрүүлөрдүн табиятын калктын калың катмарына

жеткирип, көөдөндөрүн агартуучу тарбия, насыят сөз айтышкан. Мисалы: Молдо Кылыч, Арстанбек, Калыгул, Жеңижок (Көкө уулу Өтө) ж.б.

Окуучу: Кыргыздын илгерки эле адептик билими азыркы билимден төмөн эмес экен да?

Мугалим: Ооба, биздин эл бабалардын билимин, акыл тажрыйбасын өз боюна сиңирип, дээр, зээнин асылдандырып, билгенин кийинки муунга мурастоону адамдын атуулдук парзы катары эсептешкен. Алардын устаттыгын этнопедагогикалык өңүттө иликтөө бир топ баалуу дидактикалык ой, тыянактарга алып келет. Адамдын адептик аң-сезими анын жан дүйнөсүнүн (рухий) байлыгы, кеп маданиятынын жакшы (жаман) калыптанышы менен байланыштуу. Жаман менен сүйлөшсөң, жан кейитип кеп салат, жакшы менен сүйлөшсөң, жан эргитип кеп салат, дечү. Тил кандай чоң коркунучту катып жүргөнүн, жакшы сөздөр андан куткара тургандыгын биле жүргүлө. Пенде ыймандуу болуш үчүн жүрөгү таза болуш керек, анын жүрөгү таза болуш үчүн кеби (сөзү) түз болуш керек. Адамдардын эң жаманы – тили заар (уулуу) адамдар, алардын жамандыгынан коркуп, аларга урмат-сый көрсөтүлгөндөрү. Тилдин залалынан кутулбагандар турмуштук көйгөйдөн кутулушпайт. Силерге тилдин адамга алып келүүчү көйгөйлөрдү таап келүүгө тапшырма берилди эле, ким эмнени таап келди? Адамдын тилинен келип чыккан көйгөйлөр кайдан чыгат экен?

1-окуучу: Адамдын өзүнө тиешеси жок нерселер жөнүндө сөздөр. Мезгил адамдын каражаты, тили жакшы олжо табууга жардам берүүчү курал сыяктуу, муну билбесе адам зыян тартып калат.

2-окуучу: Ашыкча сөздөр наалат айтууга татыктуу. Кыска, нуска сүйлөш керек. «Акыйкатта адамдын тили тазаланышына баарынан көп укуктуу» (Умар Ибн Хаттаб).

3-окуучу: Жалган сөздөр. Алар – ыймансыздардын, заалимдердин иши. Өз товарын калп сөз кошуп мактап сатуу, адамга кылган жакшылыгына сөз кошуу, аны милдет кылуу – жаман нерсе.

4-окуучу: Кайым-каяша айтышуу, уруш-жаңжалдар. Талаш-тартыш, эрегишүү, атаандашуу болгон жерде адашуу болот. Өжөрлөнүп талаш-тартышкан, өз пикирине маашыркаган адам – зыян тартуучу. Талашкандан үндөбөй кутулуу керек.

5-окуучу: Соттошуулар, элдешкис доочулук наалаттого татыктуу. Соттошууда кордогон сөздөр айтылат, адамдын кыжырын келтирет, душмандык артат, булар – жамандыктын булагы. Жакшылыктын булагы – жүздүн жарыктыгы, сөздүн жумшактыгы, бул – кыйын нерсе. Жумшак сөз көңүл көтөрөт, жүрөктү жибитет.

6-окуучу: Ыксыз кооздоп сүйлөө, жасалмалуулук – жосунсуз жорук.

7-окуучу: Уят сөздөрдү сүйлөө, сөгүнүү. Анын негизинде бузукулук, ыпластык жатат. Ыймандуулар жамандабайт, каргабайт, уят иш кылбайт, сөгүнүп, кагынбайт.

8-окуучу: Каргыш. Биздин ата-бабаларыбыз абийирсиз акмакты да (өлгөндөн кийин) каргоо опурталдуу деп эсептешкен. Кыргыздар маркумдарды каргоого, тилдөөгө тыюу салышкан. Күнөөсүздөрдү каргоо адамдын өзүнө зыян экендигин билишкен.

9-окуучу: Адамдын адеп-ахлагына терс таасири тие турган ырлар. Тыюу салынган нерсеге чакыруу (ты воруещь лошадей, а я ворую санки), адамдарды шылдыңдоо, адамдын моралдык сапатына таасир эте турган ырлар (первым делом мы испортим самолетов, ну а девушек потом), булар зыяндуу. Ал музыка менен коштолсо, терс таасири ого бетер күчтүү болот.

10-окуучу: Адамдын ызасына тие турган куйкумдуу азил-тамаша. Мыскыл-тамашанын ашыкча айтылышы, дайыма оюн-зоок менен алек болуу, ыгы жок күлкү болгон

жерде урмат-сый азаят. Мартабалуу адамды тамашаласаң жаман көрөт, пас адамды тамашаласаң, ал сага жалпактай баштайт, адамдын намысына тийип тамашаласаң, душман болуп калат. Азил-тамашага ашкере берилүү акыл-эстен ажыратат, достордон кол үзүүгө алып келет. Чындыктан башка эч нерсе кошпой, адамды капа кылбай анда-санда тамашалоого болот.

11-окуучу: Адамдын кекечтигин, олдоксондугун, майыптыгын айтып, шылдыңдоого, мазактоого болбойт. Алар адамды ыза кылат.

12-окуучу: Бирөөнүн сырын ашкере кылуу. Ал – чыккынчылык, дос тааныштарга урматсыздык алып келүүчү нерсе, ал адамды капа кылат.

13-окуучу: Жалган убада, ант ичип, калп айтуу. Ал – эки жүздүүлүктүн белгиси. Ыймансыз сүйлөсө калп айтат, убада берсе, бузат, ага ишенсең чыккынчылык кылат, пикири келишпей калса, кыянаттык кылат, мыйзамсыз иш кылат.

14-окуучу: Жамандоо, ушак-айыңдар, сөз ташуу. Ушак деп жарыя кылууга мүмкүн болбогон нерсени жарыя кылууну аташат. Ал адамдын намысын козгойт.

15-окуучу: Жалаа жабуу, чагымчылык. Адамдын кемчилигин аңдуу, эки жүздүүлүк. Касташкан эки адамдын утуру бирине барып, бирин-бирине жамандоо.

16-окуучу: Обу жок мактоо. Мактоонун зыяндары: калп айтууга мажбур болот, бирөө көрсүн деп мактаса, эки жүздүүлүк болот, чын-төгүнү билинбей айтылышы мүмкүн, ыймансыз адамды мактап аны кубандырышы мүмкүн, мактоо адамга куру дымактыкты пайда кылат, адам маашырканып, өзүнө көзөмөлүн жоготот, ишке жөндөмү төмөндөйт.

17-окуучу: Сүйлөп жатканда кетирилүүчү каталар: «кудай кааласа» дебей убада берүү, «буйруса» дебей бир нерсе болот дебеш керек.

18-окуучу: Карапайым адамдардын өзү түшүнбөгөн нерселери жөнүндө суроолору. Түшүнүүгө кудурети жетпей турган нерселер жөнүндө суроо – наалатка татыктуу. Чалабула бир нерсени биле калып, «билерман» болуу зыяндуу (А.Х. Аль-Газали. Мугалимдерге насаат. Бишкек. 2004).

Мугалим: Кандай учурда калп айтса болот?

Болжолдуу жооптор: Согушта керектүү максатка жетүү үчүн, касташкандарды элдештирүү үчүн, жубайларды жараштыруу үчүн жалган айтууга болот. Заалимден жашырынып жүргөн күнөөсүз адамдын канын төгүүгө алып келе турган жагдайда өмүрүн сактап калуу максатында калп айтуу керек. Жакшылыкты көбөйткөн, таарынышкандарды элдештирүүгө аракет кылган адам калпычы эмес.

Мугалим: Тилдин заардуулугунун кандай зыяны бар?

Болжолдуу жооптор: Тилдин заардуулугу ачууну келтирет. Ачуулануу жүрөктү ээлеп алат. Айрымдар ачуусун айтып чыгарып салышат, айрымдары өч алышат, ачуу ичине топтоло берсе, жек көрүүгө айланат, ал түбөлүккө жек көрүндү болуп калат. Жек көрүү ачуунун саркындысы болгондуктан, бир катар зыяны бар:

1. Жек көргөн адамга жамандык каалайт, ийгилигине ичи күйөт, көрө албастыкты пайда кылат. Көрө албастыгы бар адам өзүнө душман, душманына дос болуп калган сыяктуу, себеби көрө албастык адамдын өзүнө зыян, душманына пайдалуу нерсе.

2. Ичи тардыгын ичине каткан адам жек көргөн адамдын кайгысына моокуму канып, табалайт.

3. Ал адам өзү сени менен мамиле кылып, умтулган күндө да сен андан мамилең суугандыктан, оолак болгуң келет.

4. Ага кайдигер карап, андан жүз үйрүйсүң.

5. Жаманатты кылган сөздөрдү айтып, анын кемчилигин көрсөтөт, ж.б. тыюу салынган нерселерди айтат.

6. Жек көргөн адамын шылдыңдап, мазактайт.

7. Аны уруп, согуп, жаракат кылат.

8. Тууганды мамилени бузуп, баш тартат, укугун тебелеп, адилетсиздик кылат.

Мугалим: Кыргыздын элдик тарбия ыкмалары кандай болгон?

Болжолдуу жооптор: Жакшы тилек кылып, жакшы ат коюу, баланын жакшы болуусун тилеп, баланын адептик аракетин алкап бата берүү, адал тамак менен оозандыруу жана азыктандыруу, зыяндуу чөйрөдөн коргоо, жакшы чөйрөгө аралаштыруу, колунан келген билимин берүү, жакшысын таап, жаманын жаап тарбиялоо, сүйлөө эрежелерин үйрөтүү, акыл-насыяттарын айтуу, жомок, дастан, аңгеме, баян айтуу ж.б.

Жыйынтыктоо. Тилдин жаңылыштыгынан проблемага келбеш үчүн эмне кылуу керек? Алар рухий илдет экендигин түшүнүү керек. Рухий илдеттен кутулуу үчүн атайын курска катышуу, китеп окуу максатка ылайык. Бардык ахлактык мандемдер билимдин жана аракеттин айкалышы аркылуу дабаланат. Бирөөнү жамандоо өзүндүн рухий өсүшүңө зыян. Бирөөнүү жамандагандан тигил адам кандай азап чексе, дал ошондой азапка өзү кабыларын билгениң пайдалуу. Бекем ыйманга ээ адам башкаларды жамандабайт. Жаман ойлор зыяндуу нерсе экендигин билишсин. Этнопедагогикада: «Ойду тазалоо боюнча элдик нускалар, каражаттар натыйжалуу» - деп айтылат.

Сөгүнүүнүн зыяндуулугун түшүндүкпү? Сөздү абайлап сүйлө, «тилинен жаңылган турбайт, бутунан жыгылган турат», жакшы сөз сүйлөп жүрсөңүз сага мамилеси дурус адамдар көбөйөт. Жаман сөздөн оолак бол, жаман сөздөн элдин сага мамилеси сууйт. Кебиңди көзөмөлдө. Жакшы маанайда турганда адам менен мамиле түз, жаман маанайдан кутулууга аракет кыл. Аз сүйлөп, көп ук, маанисиз сөз сүйлөгөндөн унчукпай отуруу жакшы, унчукпай отургандан акылдуу, маанилүү сөз сүйлөгөн жакшы.

Адабияттар:

1. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. – М.: Флинта, 2003.
2. Анисимов Владимир. Обойдемся без выражений! Сквернословие как проявление вербальной агрессии. Журнал «Здоровье детей» №01/2009.
3. Михайлин В. Тропа звериных слов: Пространственно ориентированные культурные коды в индоевропейской традиции. - М.: НЛО, 2005, с. 331-360.
4. Раимкулова Г. Не убивайте матом хромосому. //Данакер. Маданий агартуу жаштар журналы. №6 2012. 54-55 б.
5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х тт. Т. 2. – М.: Русский язык. Медиа, 2003.
6. Интернет ресурсы festival. 1 september. ru/articles/575334/ belpt.ru/?id=171:klassnyj-chas-o-vrede-skvernosljviuiya. Тарасова Е.А. Разработка занятия о вреде сквернословия.
7. aneks.spb.ru/duhovno-nravstvennoe-vospitanie/vliianie-nenormativnoi-leksiki-i-zhiznedeiatelnost-podrostka/html. Ильина Л.Н. Влияние ненормальной лексики на психику и жизнедеятельность подростка.
8. afrodita7.ru/sekrety-zdorovia/pocheu-zvuk-mata-rarushaet-Cheloveka.html
9. Мухамед Ибрагимов. Кыргыз макал, лакап, учкул сөздөрү. Бишкек. 2008.
10. А.Х. Аль-Газали. Мугалимдерге насаат. Бишкек. 2004.

Рецензент: п.и.д., профессор Рысбаев С.К.